

Του Κ. Ι. Δεσποτόπουλου*

Παναγιώτης Κανελλόπουλος, υπόδειγμα ηθικού ανθρώπου

ΑΡΧΕΙΟ ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ 11.09.2011

Στην Ιστορία της Ελλάδος του εικοστού αιώνας ενυπάρχει, και αποτελεί έξοχο ιστορικό μέγεθος, ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, είτε ως πολιτικός ηγέτης είτε ως πνευματικός ταγός. Γεννήθηκε στην πρωτεύουσα της Αχαΐας το 1902, την 30ή Νοεμβρίου, ημέρα εορτασμού του πολιούχου αγίου της. Εφυγε από τη ζωή στην πρωτεύουσα της Ελλάδος την 11η Σεπτεμβρίου 1986, πνευματικά βαθύπλουτος και ηθικά περίστεπτος. Είναι, άρα, σήμερα, τέταρτο αιώνας ακριβώς από τότε, καθήκον ευλάβειας των γνωρίμων του η αναπόληση και η έξαρση του βίου του, με νηφάλια παρουσίαση των πεπραγμένων του και των πεπρωμένων του.

Σπούδασε ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος διαδοχικά στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης και στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου του Μονάχου. Ως μαθητής όμως γυμνασίου ήδη μελετούσε φιλοσοφικά βιβλία και είχε μύχια σχέση με την ποίηση και τη λογοτεχνία. Ποίημά του είχε δημοσιευθεί στο λογοτεχνικό περιοδικό «Νουμάς», ενώ ήταν ακόμη μαθητής γυμνασίου. Το 1920 εκδόθηκε το βιβλίο του ποιημάτων «Ρυθμοί στα κύματα» και το 1923 το μυθιστόρημά του «Η λυτρωμένη από το σόι που χάθηκε».

Από το 1925 επιδόθηκε συστηματικά στην Κοινωνιολογία. Και από το 1928 συνεκδίδει, με τους επίσης σπουδασμένους στη Χαϊδελβέργη Κωνσταντίνο Τσάτσο και Ιωάννη Θεοδωρακόπουλο, το πρωτοποριακό τότε περιοδικό «Αρχαίον Φιλοσοφίας και Θεωρίας των Επιστημών», αναγεννητικό των σπουδών της φιλοσοφίας στην Ελλάδα.

Το 1929 έγινε υφηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Δίδαξε από το 1929 ως το 1935 και το μάθημά του σύντομα είχε γίνει πνευματικός θεσμός των Αθηνών, με ακροατήριο επίλεκτο και ολοένα μεγαλύτερο. Τον Ιανουάριο 1938 εκλέχθηκε μόνιμος καθηγητής Κοινωνιολογίας. Συνέχισε να διδάσκει ως χαρισματικός διδάσκαλος, να γοητεύει και να συναρπάζει το ακροατήριό του. Πολλοί περίμεναν το βράδυ της Τετάρτης ως εορταστική ώρα του πνεύματος.

Ξέσπασε όμως το κίνημα του 1935 και ως επακόλουθό του, ατμόσφαιρα πολιτικής εμπάθειας και προσωπικών διωγμών. Ο Κανελλόπουλος, και με το κύρος του ως ανεψιός του Γούναρη, αγωνιζόταν υπέρ αμνηστιακίας και της εθνικής σύμπνοιας. Επικράτησαν όμως οι αδιάλλακτοι αντιβενιζελικοί, επανέφεραν μάλιστα παράνομα και τον έκπτωτο βασιλέα και αξίωσαν να δώσουν όρκο πίστης προς αυτόν οι δημόσιοι υπάλληλοι, ως τε και οι καθηγητές πανεπιστημίου. Τότε η Νομική Σχολή, σε μια πρώτη αντίδραση αξιοπρεπείας, αποφάσισε να μην ορκισθεί, ύστερα όμως υπαναχώρησε και μόνος ο Κανελλόπουλος ενέμεινε στο αίτημα της αξιοπρεπείας να μην ορκισθεί, με συνέπεια ν' απολυθεί από τη θέση του καθηγητού.

Αποδύθηκε τότε ο διάσημος πρώην καθηγητής πανεπιστημίου στον καλόν αγώνα της πολιτικής με βαθύτατο συναίσθημα ευθύνης και με σύνθημα την υπερνίκηση του εθνικού διχασμού. Ο καιρός όμως δεν ήταν αίσιος. Υπήρχε η έντονη αναζωπύρωση του εθνικού διχασμού από τον Μάρτιο 1935 και το επόμενο έτος επιβλήθηκε η δικτατορία Μεταξά.

Αρχισε ο Κανελλόπουλος την πολιτική δράση του σε ηλικία 33 ετών ως Αρχηγός νεοσύστατου κόμματος, με τίτλο «Εθνικό Ενωτικό», αφού πριν αρνήθηκε την υπαρχηγία του Λαϊκού Κόμματος, βάθρο για την ανάδειξη και στην αρχηγία του μεγάλου αυτού κόμματος. Πολιτεύθηκε με προθέσεις και ύφος πολιτικού ειρηνικής περιόδου και ήταν εξαίρετος κοινοβουλευτικός ρήτωρ. Βρέθηκε όμως εμπλεγμένος στην ιστορική δίνη φοβερού παγκοσμίου πολέμου, όπου εξάλλου έδειξε την προσήκουσα ευψυχία, καθώς και πολιτική διορατικότητα και σωφροσύνη, και προπάντων εμμονή προς εμπέδωση της εθνικής ενότητας.

Ο χώρος δεν επιτρέπει διεξοδική εξιστόρηση των πεπραγμένων του Παναγιώτη Κανελλόπουλου ως πολιτικού ηγέτη. Υπενθυμίζονται όμως τα εξής:

Αντιμετώπισε με ανένδοτο φρόνημα την από 1936 δικτατορία του Μεταξά και παρέμεινε πολιτικός εξόριστος έως την έναρξη του Ελληνοϊταλικού Πολέμου, οπότε κατατάχθηκε στρατιώτης εθελοντής και βρέθηκε στο μέτωπο της Βορείου Ηπείρου. Στην κατοχή ανέπτυξε αντιστασιακή δράση, έως ότου διέφυγε στη Μέση Ανατολή. Εκεί αναδέχθηκε σε δύσκολες ώρες καθήκοντα κυβερνητικά δυσεκπλήρωτα, και με γενναιότητα και μετριοπάθεια κατόρθωσε να τα εκπληρώσει. Υπήρξε δύο φορές πρωθυπουργός βραχύβιων κυβερνήσεων, το 1945 και το 1967. Ανατράπηκαν πριν εκπληρώσουν την αποστολή τους, η πρώτη από τους ξένους κηδεμόνες της Ελλάδος τότε, η δεύτερη από τη διαβόητη Χούντα.

Και ως μη πρωθυπουργός όμως, αλλά ως μέλος απλώς κυβερνήσεως, ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος λάμπρυνε τον χώρο της ελληνικής πολιτικής, είτε με τις καλλιπέστες αγορεύσεις του ενώπιον της Βουλής είτε με την υποδειγματική εντιμότητα και ανιδιοτέλεια των αποφάσεών του ως υπουργού είτε ιδιαίτερα με τη δράση του ως εκπροσώπου της κυβερνήσεως εκτός Ελλάδος, όπου με τη χαρισματική του προσωπικότητα και με την ευρωπαϊκή επιστημοσύνη του κατακτούσε την εμπιστοσύνη των Ευρωπαϊκών πολιτικών ηγετών, ώστε και να κατορθώσει την εισδοχή της Ελλάδος στην τότε λεγόμενη ΕΟΚ, τη σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση.

Ο μέγας όμως Κανελλόπουλος, ο και μοναδικός από τους πολιτικούς σε ολόψυχη διακονία του πνεύματος, υπήρξε ο ατύγχετος διά βίου μεγαλοεργός με τον γραπτό λόγο του, ο κοινωνιολόγος αρχικά, ιστορικός ύστερα του ευρωπαϊκού πνεύματος, της αρχαίας Ελλάδος και του βυζαντινού ελληνισμού, τολμηρός τελικά διανοητής, αντίκρου σε μεγάλα προβλήματα κοσμοθεωρίας και βιοθεωρίας. Τα μεγαλόπνευστα έργα της διάνοιας και της γραφίδας του διδάσκουν, θέλγουν, προβληματίζουν και συγκινούν τον αναγνώστη. Το ενδεκάτομο σύγγραμμά του «Ιστορία του ευρωπαϊκού πνεύματος», δηλαδή για τις επί δεκαπέντε αιώνες δημιουργικές επιδόσεις των Ευρωπαίων στη φιλοσοφία και στις επιστήμες, στην ποίηση και στη λογοτεχνία, στη μουσική, στη ζωγραφική, στη γλυπτική, στην αρχιτεκτονική, αποτελεί ανεπανάληπτο κατόρθωμα του ακάματου μόχθου ενός μόνο ανθρώπου. Το δίτομο έργο του «Γεννήθηκα το 1402», με θέμα τα ζοφερά ύστατα χρόνια του Βυζαντινού Ελληνισμού, είναι για τους σημερινούς Έλληνες όργανο εθνικής μυσταγωγίας και αυτογνωσίας. Το τρίτομο έργο του «Από τον Μαραθώνα στην Πύδνα», ενέχει και θησαυρό πολιτικών διδαγμάτων για τους σημερινούς Έλληνες. Υψηλής πνευματικής στάθμης είναι και το βιβλίο του «Ο εικοστός αιώνας», με υπότιτλο «Η πάλη μεταξύ ανθρωπισμού και απανθρωπίας», και ιδιαίτερα το βιβλίο του «Ο Χριστιανισμός και η εποχή μας - Από την Ιστορία στην αιωνιότητα». Κορυφαίο ίσως πνευματικό επίτευγμά του είναι το κατ' εξοχήν φιλοσοφικό βιβλίο του «Μεταφυσικής Προλεγόμενα», με κεφάλαια «Ο άνθρωπος και τα στοιχεία του κόσμου», «Η τύχη και το θαύμα», «Ο φυσικός κόσμος και το άπειρον», «Το πνεύμα και το μηδέν», όπως και άλλα πολλά.

Και υπάρχουν ακόμη το πλήθος των ολιγοσέλιδων βιβλίων και των διάσπαρτων σε περιοδικά δημοσιευμάτων, έξοχων σε κομψότητα και σε ουσία πνευματική, έργων του ασίγαστου συγγραφικού οίστρου του Κανελλόπουλου. Μεταξύ αυτών και οι λόγοι του ενώπιον της Ακαδημίας Αθηνών ή και οι λόγοι του, αγγλικά, στη Βουλή των Λόρδων, και γαλλικά στη Βουλγαρική Ακαδημία, ο πρώτος με τίτλο «Byron. His political beliefs and the Greek Revolution» και ο δεύτερος με τίτλο «Pessimisme et optimisme de l' avenir du genre humain».

Ο εξαίρετος αυτός άνθρωπος με το άγρυπνο και άδολο πνεύμα, χαλκέντερος μελετητής και συγγραφέας, ιστορικός με συναισθηματική μέθεξη του ευρωπαϊκού πνεύματος και της αρχαίας Ελλάδος και του Βυζαντινού Ελληνισμού, αλλά και τολμηρός φιλοσοφικός στοχαστής για ύψιστα θέματα μεταφυσικής, είχε και ήθος εξαίρετο. Με ανεξικακία, εγκαρτέρηση και αυταπάρνηση αντιμετώπιζε τα πρόσωπα, τα γεγονότα, και τα καθήκοντα. Υπήρξε όχι μόνο πολιτικός ηγέτης, όχι μόνο πνευματικός ταγός, αλλά και υπόδειγμα ηθικού ανθρώπου.

* Ο κ. Κ. Ι. Δεσποτόπουλος είναι Ακαδημαϊκός, πρώην υπουργός Παιδείας.

Εκτενέστερα για τον Π. Κανελλόπουλο στο βιβλίο του Κ. Ι. Δεσποτόπουλου «Φήμη Απόντων».